

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal

April-June 2021 Vol.02 Issue VI

SJIF Impact- 5.54

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal

April-June -2021

Vol.02 Issue VI

Scientific Journal of Impact Factor (SJIF) Impact-5.54

TOGETHER WE REACH THE GOAL

International Impact Factor Services

International Society for Research Activity (ISRA)
Journal-Impact-Factor (JIF)

Digital Online Identifier-
Database System

An International Digital and Virtual Library

Akshara Publication

Plot No 143 Professors colony,
Near Biyani School, Jamner Road, Bhusawal, Jalgaon, Maharashtra 425201

www.aimrj.com

PRINCIPAL
T.S.S.'s.Smt.V.U.Patil Arts &
Dr.P.S.Desai Science Coll

Sr.No	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
38	वैश्वीकरण की पृष्ठभूमि में लोक साहित्य सामाजिक सरोकार एवं संस्कृति	डॉ. प्रीति एस.सोनी	165
39	निराला के काव्य में विद्रोह और क्रांति का स्वर	विक्रम बाळकृष्ण वारंग	168
40	पर्यावरण संरक्षण में परम्परा एवं कानून का योगदान	विक्रम सिंह सोलंकी	171
मराठी विभाग			
Sr.No	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
41	'नाग'रिक: एक संशोधन	डॉ.विशाखा संजय कांबळे	176
42	कृषी विपणन: एक वरदान	प्रो. डॉ. ए. डी. गोस्वामी	178
43	स्वातंत्र्यपूर्व कालखंडातील चरित्र वाङ्मय: एक दृष्टिक्षेप	प्रा.डॉ.बालाजी परबतराव खराबे	183
44	स्वातंत्र्य आंदोलनात अमळनेर तालुक्यातील शंकर सिताराम शिंपी व ब.लु.सोनार यांचे योगदान	प्रा.डॉ.मनिष रघूनाथ करंजे प्रा.डॉ.सुनिल चंद्रकांत अमृतकर	186
45	'अलविदा' ह्या नाटकातून व्यक्त होणाऱ्या समकालीन जीवनसंदर्भाचा शोध	सहा. प्रा. राजश्री प्रदीप कदम	189
46	आस्वाद्य प्रवासवर्णन: जावे त्यांच्या देशा	डॉ. अविनाश श. धोबे	192
47	अहिल्यादेवी होळकर: मानवतावादाचा दीपस्तंभ	प्रा.डॉ.संदीप वाकडे	196
48	तहान : दुष्काळाच्या दाहकतेचा वास्तवानुभव	प्रा.डॉ. कैलासा बुधा वाघ	199
49	शेतमजुरांच्या समस्या आणि उपाय योजना : एक अध्ययन	प्रा.मंगला जी.पाटील	203
50	लघुउद्योगांतर्गत महिलांचा उद्योजगता विकास: एक अध्ययन	प्रा.रेणुका काशिनाथ पाटील	207
51	भारतामध्ये कोविड 19 चा विविध क्षेत्रावर होणारा परिणाम : एक चिकित्सक अभ्यास	प्रा. महेंद्र रोहिदास कोळी	212
52	गझल छंदबध्द कविता: एक आकृतीबंध	प्रा.संजय एस. पोहरे	215

प्रा.डॉ. कैलास बुधा वाघ

श्रीमती विमलबाई उत्तमराव पाटील कला व कै. डॉ. भास्कर सदाशिव देसले विज्ञान वरिष्ठ

महाविद्यालय साक्री ता. साक्री जि. धुळे

प्रस्तावना

मराठी साहित्यविश्वात कादंबरी हा लोकप्रिय असा प्रकार आहे. यात प्रामुख्याने ग्रामीण कादंबरीने आपला एक वेगळा ठसा उमटविला आहे. मराठी ग्रामीण कादंबरीच्या उगमापासून तर अभ्यासाअंती असे निर्देशनास येते की साधारण 1975 नंतरच्या कालखंडात निर्माण झालेली ग्रामीण कादंबऱ्यांतून ग्रामीण भागाचे, परिसराचे वास्तव पूर्ण लेखन केलेले दिसून येते. याचे प्रमुख कारण म्हणजे या नंतरच्या काळातील कादंबऱ्यांचे लेखकांनी ग्रामीण जीवन अनुभवलेले आहे व अनुभवताहेत आणि म्हणूनच या काळातील कादंबऱ्यांतून ग्रामीण वास्तवतेचे चित्रण रेखाटलेले दिसून येते.

ग्रामीण साहित्य म्हणजे काय ? याचा अभ्यास होणे गरजेचे आहे. प्रा.जयश्री नाफडे लिहतात की "ग्रामीण साहित्य म्हणजे खेडेगावातील कृषी वर निर्वाह असलेल्या स्पृश्य शेतकऱ्यांच्या आणि दृश्य मजुरांच्या जीवनावर आधारलेले साहित्य व ज्यात आजचे वा कालचे ग्रामजीवन त्याचे मनोव्यापार सांस्कृतिक संवेदन सखोलपणे आणि सर्वांगीण स्वरूपात व्यक्त होते असे ते साहित्य म्हणजे ग्रामीण साहित्य होय."1 यावरून असे दिसून येते की ग्रामीण भागात राहणारा व्यक्ती त्याची भाषा, संस्कृती, पेहराव, निसर्ग याबाबत ज्या कादंबरीमध्ये वर्णन केलेले असेल त्याला "ग्रामीण कादंबरी" म्हणता येईल.

ग्रामीण कादंबरी क्षेत्र विस्तारित करण्यात अनेक विविध लेखकांचा मोलाचा वाटा आहे. या काळातील कादंबऱ्यांतून प्रामुख्याने शेती, शेतकरी, शेतमजूर, पशुपक्षी, प्राणी, निसर्गाच्या छटा, शिक्षण, आरोग्य, राजकारण अशा विविध विषयांची मांडणी झालेली दिसून येते आणि या सर्वांमुळे खऱ्या अर्थाने ग्रामीण कादंबरीला महत्त्व प्राप्त झालेले दिसून येते. नव्वद नंतरच्या दशकातील सदानंद देशमुख यांनी लिहिलेल्या तहान कादंबरीतून निसर्गनिर्मित निर्माण झालेल्या दुष्काळामुळे तीव्र पाणी टंचाई निर्माण होते व त्यामुळे मानवी जीवनात सह त्यांच्याशी निगडित घटकांची अशाप्रकारे दयनीय अवस्था होते. याचे वास्तव चित्रण येताना दिसून येते.

"तहान" कथानक- या शीर्षकाद्वारे कादंबरीचे कथानक लक्षात येते. पाणीटंचाईच्या पार्श्वभूमीवरील धगधगत्या ग्रामीण जीवनाचे वास्तव तसेच सर्वस्पर्शी चित्रण या कादंबरीतून घडते. विदर्भातील सारंगपूर नावाच्या एका लहानश्या खेडेगावांमध्ये दुष्काळामुळे पाणी टंचाई निर्माण होते. या पाण्याअभावी एक शेतकरी कुटुंबाच्या भयावह परिस्थितीचे चित्रण प्रगट होते परंतु कादंबरीमध्ये पुढे पाणीटंचाईमुळे उद्भवलेल्या परिस्थितीचे चित्रण एका शेतकरी कुटुंबाचे राहत नसून संपूर्ण गावाचे, खेड्यांचे आणि प्रदेशाचे होताना दिसून येते.

कादंबरीच्या सुरुवातीला निसर्गाच्या अवकृपेमुळे पाण्याचा दुष्काळ निर्माण होतो. दुष्काळी परिस्थितीमुळे बबन शेवाळे नावाचा तरुण शेतकरी आपल्या कुटुंबाच्या उदरनिर्वाहासाठी पाणी विकण्याचा व्यवसाय सुरू करतो परंतु या व्यवसायाला त्याचा बाप राघोजी शेवाळे विरोध करतो. राघोजी हा जातिवंत काळ्या आईवर (शेती) प्रेम करणारा शेतकरी असतो. स्वतःच्या मुलापेक्षाही जास्त जीव तो आपल्या मुलत्या-छबिल्या (बैल) यांच्यावर लावतो. हे होईल राघोजीला स्वतःच्या प्राणापेक्षाही मूल्यवान असतात परंतु पैशासाठी बबन गाडीबैलावर पाणी विकण्याचा व्यवसाय सुरू करतो. त्यापायी बैलांचे हाल-हाल करतो. यामुळे राघोजीच्या मनाला खूप वेदना होतात. बबन राघोजीमध्ये यावरून संघर्षाला सुरुवात होते.

एका प्रसंगात राघोजी शेतातून घरी परत आल्यावर जेव्हा त्याला मुलत्या-छबिल्या गोठ्यात दिसत नाहीत तेव्हा त्याचा संताप अनावर होतो. तेव्हा तो म्हणतो की "आरे तुमच्या मायमी..... काय खाटक्याच्या पोटची हाये का बे तुमी ? आरे उनातानाचे एवढ्या आवघड वांटेनं नेता जुपू-जुपू..... अशानं त मोडायच एखांदा फऱ्यातून. ते माहे बैलं का भाड्याच्या गाडीचे हायेत का ? माहं वावर पोसणारे, घर, खाजगीतुले आतांकाट्याचे बैलं हायेत ते."2 यावरून राघोजी शेवाळे चा आपल्या बैलांवर किती जीव आहे हे लक्षात येते.

बबन ची आई रामकोर हीसुद्धा बबनच्या विचारांची असते. पाण्यातून बबन रोज पैसे कमवतो तर रोज दहा,पाच, वीसच्या नोटा आईच्या पदरात टाकतो. त्यातून तिला आनंद होतो. बबनला ती चांगले खायला घालते. तसेच पती राघोजीच्या जीवावर आतापर्यंत सुख मिळालेले नसते ते तिला मुलाने पाण्यापासून मिळवलेल्या पैशांतून मिळते. ती स्वतःची सोन्या नाण्याची हौस मौज करते आणि म्हणून स्वतःच्या नवऱ्याला घालून पाडून बोलत असते. बबन आणि रामकोर दोघही यामुळे राघोजीच्या विरोधात वागतात. पाण्यातून मिळणाऱ्या पैशांमुळे बबनची चंगळवादी वृत्ती वाढते. नवीन कपडे घालणे, टीव्ही, पंख, खाणे-पिणे अशा सर्व गोष्टी घरात येऊ लागतात. पाण्यासारखी पैशाची धार त्याच्या घरात येते. बबन चंगळवादी वृत्तीमुळे तो रत्ना नावाच्या मुलीच्या प्रेमात पडतो. एक गरीब घरातली मुलगी असते परंतु तिला पाणी आणि पैसा या दोन्ही गोष्टी बबनकडून मिळत असल्यामुळे ती सुद्धा "प्रेम" या शब्दाच्या नात्याने आपले सर्वस्व तन-मन-धन बबनला अर्पण करते. एकंदरीत पाणी व पैशासाठी देह विक्री करताना दिसते.

एका बाजूला संपूर्ण गाव पाणी टंचाईच्या भीषण परिस्थिती मुळे होरपळून निघालेली असते. त्यातच गावातील "कुत्तरबावडी" वरील विहिरीवर पाणी काढण्यासाठी गेलेली रामा उबाळेच्या मुलीचा विहिरीत पडून मृत्यू होतो.तसेच गावातील हातपंपावर बायकांच्या भांडणामुळे माणसांची भांडणे, मारामान्या होतात. यात कोणाचे डोके फुटते तर कोणाला मुक्का मार लागतो. भांडण पोलीस स्टेशन पर्यंत जाते. हे सर्व दुष्काळामुळे घडताना दिसते. एका बाजूला पाण्यासाठी माणसे हवालदिल झालेले असतात तर दुसरीकडे गुराढोरांना, चिमणी पाखरांना चारापाणी, दाणा मिळत नाही. यामुळे संपूर्ण गावाला अवकळा आलेली असते. संपूर्ण गाव दुःखात बुडालेले असते अशा सर्व परिस्थितीत मात्र राघोजी शेवाळेच्या घरात पाणी विक्रीच्या व्यवसायामुळे मुबलक पैसा येतो. त्यातून बबन, रामकोर त्याची बहीण आनंदात जीवन जगत असतात. परंतु हा सर्व आनंद ज्याच्या जीवावर मिळतो त्या मुरल्या- छबिल्याला बघून राघोजीचा मनाला खूप वेदना होतात. कारण त्याच्या पाणी व्यवसायामुळे त्यांच्या हाडांची कांड झालेली असतात तरीही बबन पाण्याचा व्यवसाय बंद करित नाही.

अचानक एके दिवशी एक हृदयस्पर्शी, भयावह अशी घटना घडते. सारंगपूर जवळील "पार खेड" गाव भर दुपारी जळत आहे, अशी बातमी येते. रणरण्या उन्हात दुष्काळात आग लागलेली असल्यामुळे आणि म्हणून आग आणखिच भडकते रौद्र रूप धारण करते. या आगीत संपूर्ण गाव होरपळून निघते. दुपारी विश्रांतीसाठी गोठ्यात बांधलेली गुरं ढोरं सर्व जळून जातात. याविषयी लेखक म्हणतात की "आग लागली होती तेव्हा गावातले माणसं बाहेर पळून आले होते तरी गोठ्यात बांधलेली गुरं ढोरं तसेच अडकून पडले होते आणि धडपडताना जिवंत जाळले गेले होते. त्यांच्यावर पाणी पडले तेव्हा दावणीच्या साखळदंडाला बांधलेली आणि मुरुण पडलेली ती धूडं चुलीत भरीत करायला वांग भाजायला टाकावं आणि जळल्यावर ते जस दिसाव तशी दिसत होती. तट्टं फुगुन काही ढोरांची पोटं फाटली होती. त्यातून आतडी-कातडी बाहेर सांडून पडली होती. काही जनावरांच्या काळ्या जिभा बाहेर लोबंकळून आल्या होत्या. तर काहींचे डोळे मस्तकातून सुटून बाहेर आले होते. हे सगळं पाहतांना लोकांच्या अंगावर काटा दाटत होता." 3

या वर्णनातून आगीची भीषणता लेखकांनी रेखाटलेली दिसून येते. या घटनेमुळे सर्वांकडे एकच हाहाकार माजतो अशातच पुंजाजी जुमडे नावाचा शेतकरी वेड्याच्या भरात सांगतो की "मी आग लावली मी, जाळल गाव" यात तो वेडा होऊन गळफास घेऊन आत्महत्या करतो. कालांतराने आग विझल्यावर संपूर्ण गावात स्मशान शांतता पसरलेली असते. शेतकरी आधीच पाणीटंचाईमुळे भयांण झालेला असतो. त्यात गाव जळाल्याने त्याची गुरंढोरं सर्व संसार आगीत जळून खाक होतो. त्या खाक झालेल्या संसाराकडे बघून शेतकरी हवालदिल होतो. त्याला वेड लागण्याची वेळ येते.

काही दिवसांनी कलेक्टर, मंत्री पारखेड गावाला भेट देतात. त्यामुळे गावात पाण्याचा टँकर शासनातर्फे सुरू होतो. गावातील नागरिकांचा पाण्याचा प्रश्न सुटतो. त्यामुळे बबन कडून कोणीही पाणी विकत घेत नाही. त्याचा पाण्याचा व्यवसाय आपोआप बंद होतो तर दुसरीकडे रत्नाचे प्रेम प्रकरण बबनला भोवते. रत्नाचा बाप पत्रकारांच्या मदतीने पोलीस केस करण्याची धमकी देतो जर यातून तुला सुटका हवी असेल तर ते बबन कडे पैशांची मागणी करतात. हे प्रकरण मिटवण्यासाठी बबन आईकडून पैसे मागतो त्यातून त्या दोघांचे भांडण होते. पाण्यातून मिळवलेल्या सर्व वस्तू तो विकून टाकतो. शेवटी बबन च्या जीवनाची वाताहात होते या सर्वांमुळे बबन खूप दुखी होतो. शेवटी एके दिवशी रात्रीच्या अंधारात तो घरातून निघून जातो. मनाच्या अशा भयावह परिस्थितीत डोक्यात विचारांचे वादळ घेऊन रात्रीच्या अंधारात नाहीसा होतो.

दोन पिढ्यांमधील संघर्ष :- "तहान" कादंबरी वाचल्यानंतर वाचकाच्या मनात अनेक प्रश्न उठतांना दिसतात. लेखकांनी एक पाण्याचा प्रश्न मांडलेला असताना त्या पाण्यामुळे कशाप्रकारे विविध प्रश्न उद्भवतात याची अत्यंत वास्तव पूर्ण मांडणी मांडणी केलेली दिसून येते. संपूर्ण चराचर सृष्टीला होरपळून काढणारा दुष्काळ आणि त्यामुळे निर्माण झालेली पाणीटंचाई हा या कादंबरीचा केंद्रबिंदू आहे. कादंबरीच्या सुरुवातीलाच राघोजी शेवाळे हा शेतीवर व आपल्या बैलांवर जिवापाड प्रेम करणारा जातिवंत शेतकरी रेखाटलेला आहे. आपल्या बैलासाठी स्वतःच्या मुलाशी, पत्नीशी भांडताना दिसतो. त्याच कोणीही ऐकून घेत नाही तेव्हा एकांतात बसून रडताना दिसतो. "तहान" मधून दोन पिढ्यांमधील संघर्ष चित्रित होताना दिसतो. राघोजी आणि बबनच्या द्वारे एक कृषी संस्कृतीवर प्रेम करणारा तर दुसरा चंगळवादी वृत्तीचा. राघोजी चे स्वप्न आहे समृद्ध शेतीचे तर बबनला वाटते आपण एकदम श्रीमंत व्हायला पाहिजे आणि म्हणून तो शेती सोडून पाणी विकण्याचा व्यवसाय सुरू करतो. या व्यवसायामुळे मूरल्या-छबिल्याच्या जीवाची तारांबळ होते. हे सर्व राघोजीला सहन होत नाही. यामुळेच दोघांत भांडण होऊन संघर्ष उभा राहतो तर दुसरीकडे पाण्यातून येणाऱ्या पैशामुळे रामकोरचे जे स्वप्न राघोजीकडून कट करूनही पूर्ण होत नाही ते स्वप्न उदा. सोन्या-चांदीचे दागिने घालणे, चांगले खाणे, साडी व इतर गोष्टी बबनमूळे पूर्ण होतात. म्हणून रामकोर बबनला प्रोत्साहन देते या गोष्टीचा राग राघोजीला येतो. म्हणून तो रामकोरशी भांडतांना दिसतो. एकूणच पती-पत्नी यांच्यात संघर्ष उभा राहताना दिसून येतो.

चंगळवादी प्रवृत्ती :- पाणी व्यवसायातून बबनला मुबलक प्रमाणावर पैसे मिळतात आणि त्यामुळे त्याची चंगळवादी वृत्ती वाढते. नवीन कपडे घालणे, गॉगल लावणे, सिनेमाला जाणे, घरात चैनीच्या वस्तू आणणे या सर्व गोष्टींचा उपभोग घ्यायला लागतो. याच दरम्यान रत्ना नावाच्या मुलीशी त्याचे प्रेम होते. रत्नाला नवीन कपडे घेणे व इतर गोष्टी पुरवितो. रत्ना गरीब घरातील असल्यामुळे तिला पाणी आणि पैसा या दोन्ही मिळतात. म्हणून ती स्वतःला बबन कडे झोकून घेते. त्याचप्रमाणे रामकोरच्या मनातील सोन्या-चांदीच्या दागिन्यांची हौस पूर्ण होते. वर्षाला घरात टीव्ही, नविन पंखा व इतर गोष्टी मिळतात. एकूणच काय तर बबन सोबत रामकोर, वर्षा, रत्ना प्रत्येकाने आपापली वृत्ती स्पष्ट केलेली दिसून येते. डॉ. दत्ता भोसले असे लिहितात की "या कादंबरीकाराने चंगळवादी संस्कृतीने ग्रामीण जीवनाला इथल्या प्राकृतिक शैलीला व लोकसंस्कृतीला कसा विषारी विळखा घातला आहे याचे दर्शन घडवले आहे. देहातल्या वखवखणाऱ्या प्रत्येक कणाला प्रकृतीचा पराभव करून विकृती कशी तात्कालिक सुखाची धुंदी बहाल करते आहे याचे भेदक दर्शन घडवले आहे." ४ यावरून असे दिसून येते की चंगळवादी संस्कृतीमुळे सामान्य माणसाची जीवनशैली लोकसंस्कृतीत कशाप्रकारे छेद दिला जातो असे निदर्शनास येते.

ग्रामजीवनाची कथा:- "तहान" कादंबरीतून साकारलेले कथानकात एक लक्षात येते की कथा राघोजी शेवाळे च्या कुटुंबाची आहे. बबन हा त्यातील प्रमुख व्यक्ती रेखाटलेला आहे. परंतु ही कथा एकट्या राघोजी शेवाळेच्या कुटुंबाची शोकांतिका राहत नसून संपूर्ण गावाची कथा आहे. शेवाळे सारख्या अनेक कुटुंबांची कथा दिसते. कारण दुष्काळामुळे पाण्याचा प्रश्न एकट्या राघोजीच्या कुटुंबाला सतावीत नाही तर तो संपूर्ण गावाच्या परिसराचा प्रश्न होतो. कारण पाण्यासाठी संपूर्ण परिसर कासावीस झालेला असतो आणि म्हणूनच लेखकाने राघोजी शेवाळे एका शेतकऱ्याचे कुटुंबाच्या माध्यमातून समस्त दुष्काळग्रस्त ग्रामीण समाजाचे चित्रण होताना दिसून येते.

एकूणच काय तर सारंगपूर या गावात व तेथील परिसरावर दुष्काळ पडतो हा सर्व अंगांनी निसर्गनिर्मित म्हणता येणार नाही तो काही प्रमाणात मानव निर्मितही आहे. कारण मानवाने पर्यावरणाचा न्हास केला, निसर्गाची कत्तल करायला सुरुवात केली आणि त्याचे पडसाद दुष्काळाच्या रूपाने पहावयास मिळाले. याविषयी मनोहर जाधव मांडतात की " नैसर्गिक साधन संपत्ती काटेकोरपणे न वापरण्याच्या भारतीयांच्या कटपणा आणि कसलेही पूर्वनियोजन न करता आंधळेपणाने आपले जीवन जगणे रेटत नेणे हा आत्मघातकीपणा निश्चितच विनाशाच्या खाईत इकडे नेणारा आहे. या विनाशाच्या खाईकडे निर्देश करून लेखकाने सावधगिरीचा इशारा दिला आहे. सावध व्हायचे की नाही हे आपण ठरवायचे आहे." ५ याचा अर्थ मानवाने वेळीच निसर्गाची मोडतोड करणे जर थांबवले नाही तर त्याचे गंभीर परिणाम यापुढील काळात मानवाला भोगावे लागतील हे ही सत्य आहे.

एकंदरीत या सर्व घटकांचा विचार केला असता असे निदर्शनास येते की "तहान" कादंबरी मधून लेखकांनी पाण्याच्या दुष्काळाचा वास्तव तसेच भेदक चित्रणाबरोबर त्या पाण्यामुळे निर्माण होणारे विविध प्रश्नांची उदा. दोन पिढ्यांमधील संघर्ष, चंगळवादी वृत्तीचे दर्शन, आदर-अनादर संस्कृतीचे दर्शन, नियंतीविरुद्ध परिस्थिती संघर्ष, शेतकरी विनाशाच्या वेदना, पाण्याचे

दुर्भिक्ष्य राजकारण, सरकारी अधिकारी, पुढारी, कृषी संस्कृती अशा अनेक विविध विषयांना सदानंद देशमुखांनी हात घातलेला आहे. या कादंबरीतून फक्त "सारंगपूर" गावाचा पाण्याचा प्रश्न मांडलेला नसून महाराष्ट्रातील दुष्काळग्रस्त खेड्यांचा येथील शेतकरी व त्यांच्या जीवनाचा प्रश्न मांडलेला दिसून येतो.

समारोप :-

एकूणच तहान कादंबरीतून सदानंद देशमुख यांनी शेतकऱ्यांच्या, ग्रामीण माणसाच्या प्रश्नांची वास्तवपणे मांडणी केलेली आहे. लेखकांनी आपल्या मनोगतात "तहान" कादंबरी निर्मिती मागील भूमिका स्पष्ट केलेली आहे. त्या पार्श्वभूमीवरील ग्रामीण समाजाचे वास्तव तसेच भयावह आणि तेवढेच वाचकांच्या मनाला विचार करायला लावून मन हेलावून लावणारे चित्रण ही कादंबरी करते म्हणून तहान कादंबरीच्या शीर्षकातच तिची श्रेष्ठता दडलेली आहे.

संदर्भ ग्रंथ

1. डॉ. नंदपुरे ईश्वर (संपा.), साहित्य ग्रामीण आणि दलित (डॉ. मदन कुलकर्णी गौरवग्रंथ), विजय प्रकाशन, नागपूर प्र.आ.2002, पृष्ठ क्र. 65
2. देशमुख सदानंद, तहान, कॉन्टिनेटल प्रकाशन, पुणे, प्र.आ.1998, पृष्ठ क्र. 7
3. तत्रैव, पृष्ठ क्र. 81
4. डॉ. कैलास सार्वेकर, (संपा.) तहान : स्वरूप आणि समीक्षा, प्रशांत पब्लिकेशन, जळगाव प्र.आ.2003, पृष्ठ क्र .23
5. तत्रैव, पृष्ठ क्र. 51

PRINCIPAL
T.S.S. Smt. V.U. Patil Arts &
Late Dr. B.S. Desale Science Colleg
Sakri, Tal. Sakri, Dist. Dhule